

УДК 711.551(477-25)"1935"

Марковський А.І.,

Національної академії образотворчого мистецтва і архітектури, м. Київ

АРХІТЕКТОР ЛАНГБАРД: ВАРІАНТИ ВИРІШЕННЯ УРЯДОВОГО КВАРТАЛУ У М. КИЄВІ 1935 РОКУ

Варіанти архітектурного вирішення ключових споруд (РНК та ЦК КП(б)У) в ансамблі Урядового кварталу у Києві в рамках конкурсу 1935 року архітектором Лангбардом Йосипом Григоровичем. Містобудівні та стильові аспекти.

Ключові слова: *Неокласика, ампір, конкурс, конструктивізм, Лангбард.*

В 20 – 30-х роках ХХ сторіччя загальносвітове мистецтво взагалі та архітектура зокрема перебували у вирі складних змін та перетворень, викликаних небаченим до того соціокультурним зламом [1]. Радянська архітектурна думка постала перед необхідністю принципово нового формотворення, стильової відповіді на докорінний злам, що пройшов через суспільство революцією та громадянською війною. В умовах творчих пошуків та певної невизначеності, провідного значення набувають загальнодержавні архітектурні конкурси, як можливість відкритого діалогу у мистецьких колах. Починаючи від конкурсів на Палац Робітників у Петрограді 1919 р. та Палац Праці у Москві 1922–1923 рр. [2], відкриті та закриті багатоетапні конкурси задають вектор розвитку та визначають провідні акценти.

Багатогранний складний процес пошуку вилився в полістилізм, співіснування, протиставлення та взаємозбагачення різних архітектурних шкіл. Авангард, що набув широкого розповсюдження з середини 1920-х років, виступав опонентом неокласици, що заявляє про себе з початку 1930-х рр. Радянська архітектура тих десятиріччя стала яскравим і наочним виразом найскладніших перипетій і хитросплетінь непростого часу. Перебуваючи в тісному зв'язку з філософією, світоглядом і макрополітичними змінами епохи, вона явила собою надзвичайно яскраву, чітку і одночасно заплутану структуру, що поєднала поступальний розвиток, різкі витки і навіть реверсний рух [3].

Провідні майстри авангарду та неокласици пропонують своє бачення основних засад та канонів формотворення і організації простору. Конструктивізм і раціоналізм з одного боку та сталінський ампір з іншого, віднаходять власні відповіді на виклики епохи, заявлені як принципово новим підходом до вже існуючих архітектурних об'єктів, їх переоцінкою та

перепрофілюванням, так і закладанням нових комплексів та містобудівних рішень.

Цитуючи О. В. Щусєва: «Прийнято вважати чомусь тільки принципи конструктивістів чистими, решта пошуків атестуються як несправжні. Але ось раптом настав час, коли чистота конструктивізму нас не задовольняє, не відповідає нашим творчим ідеалам. Громадськість вимагає архітектури і розумної, і умної, і одночасно такої архітектури, яка говорила б і серцю і душі не тільки об'ємами, а й деталями. [...] В даний час відчувається новий перелом в архітектурі» [4].

Тобто, середина 1930-х років відмічена поступовим переходом від авангарду до неокласики, як виявом процесу віддзеркалення у мистецтві змін суспільних настроїв (Цьому питанню присвячена окрема стаття автора «Від конструктивізму до ампіру: зміна політики або криза культури?», що має вийти цього року у Варшаві).

Отже, архітектурні конкурси були надзвичайно важливим явищем, що виходило за рамки вибору того чи іншого проекту під конкретне завдання – це було місце синтезу, створення нової стилістичної доктрини та затвердження вектору розвитку архітектури тих років.

Найвизначнішою подією в архітектурі УРСР міжвоєнного періоду мав стати конкурс на забудову Урядового кварталу в Києві 1935 року.

Після повернення столиці з Харкова до Києва у 1934 році за рішенням ЦК КП(б)У [5], постало питання щодо створення нового центру для керівного апарату УРСР. Однак, наявних адміністративних споруд виявилось не достатньо, щоб прийняти великий партійний апарат. Керівництвом було намічене масштабне перепланування: за висловом голови Київської міської ради Р. Р. Петрушанського, столиця радянської України повинна була перетворитися з «поповсько-міщанського [...] в передовий індустріальний центр». На будівництво споруд РНК та ЦК КП(б)У намічалось виділити понад 10 млн. карбованців [6]. Було заплановано прокладання нових транспортних артерій, зміна районування території та, на жаль, знесення численних культових споруд.

Змістовним і композиційним центром мав стати новий урядовий квартал, що зосереджував би ряд адміністративних будівель, передусім будинків РНК і ЦК КП(б)У, згрупованих навколо великої площі для проведення урочистих парадів та демонстрацій [7]. До зазначеної площі, як ключового ядра майбутнього кварталу, в рамках конкурсу висувались наступні умови:

- I. «Площу розмістити біля головних міських магістралей і в той же час вона не повинна бути транзитною;
- II. Площа повинна мати гарний зв'язок із залізничним і річковим вокзалами;

- III. Площа має домінувати над містом з розкриттям ансамблю до Дніпра, з виявленням його унікальної топографії;
- IV. Розміщення площі не повинно викликати значного знесення споруд (насамперед житлового фонду);
- V. Центральна площа має розміщуватися в найбільш упорядженій частині міста;
- VI. Місце вибору площі повинно забезпечити найкращі композиційні можливості у створенні цікавого архітектурного ансамблю» [8].

Перший етап конкурсу включав у себе подання містобудівних пропозицій. Провідні архітектурні майстерні радянської України та СРСР розробили 6 принципових рішень стосовно розміщення майбутнього центру:

1. Звіринецький варіант, запропонований архітекторами В. М. Нестеренко та А. Я. Зінченко, передбачав розмістити центр на території колишньої Звіринецької фортеці, в найвищій точці на схилах Дніпра.
2. Печерський варіант архітекторів М. І. Гречини, М. В. Холостенко та В. М. Онащенко пропонував урядовий квартал на території іподрому.
3. Липкинський варіант архітектора П. Ф. Альошина з колективом переносив урядову площу на гребінь схилів між сучасними вулицями Липською и Шовковичною.
4. Варіант Пролетарського (Піонерського) саду В. І. Заболотного з колективом розкривав Хрещатик до Дніпра. На жаль, перспективне рішення не було повною мірою оцінено сучасниками.
5. Варіант, запропонований групою архітекторів під керівництвом В. Г. Кричевського, передбачав розосередження великих адміністративних і громадських будівель по нагірній частині Києва.
6. Архітектори П. Г. Юрченко й Й. Ю. Каракіс пропонували розміщення центру на місці Михайлівського Золотоверхого монастиря (перша черга) та Присутствених місць (друга черга) [9].

Конкурсною комісією була обрана ділянка на місці Михайлівського Золотоверхого, Васильківської (Трьохсвятительської) церкви, площі Червоних героїв Перекопу [10] (нині Софійська площа) та Присутствених місць. Площа мала бути 130 метрів ширини і більш як 600 у довжину [7].

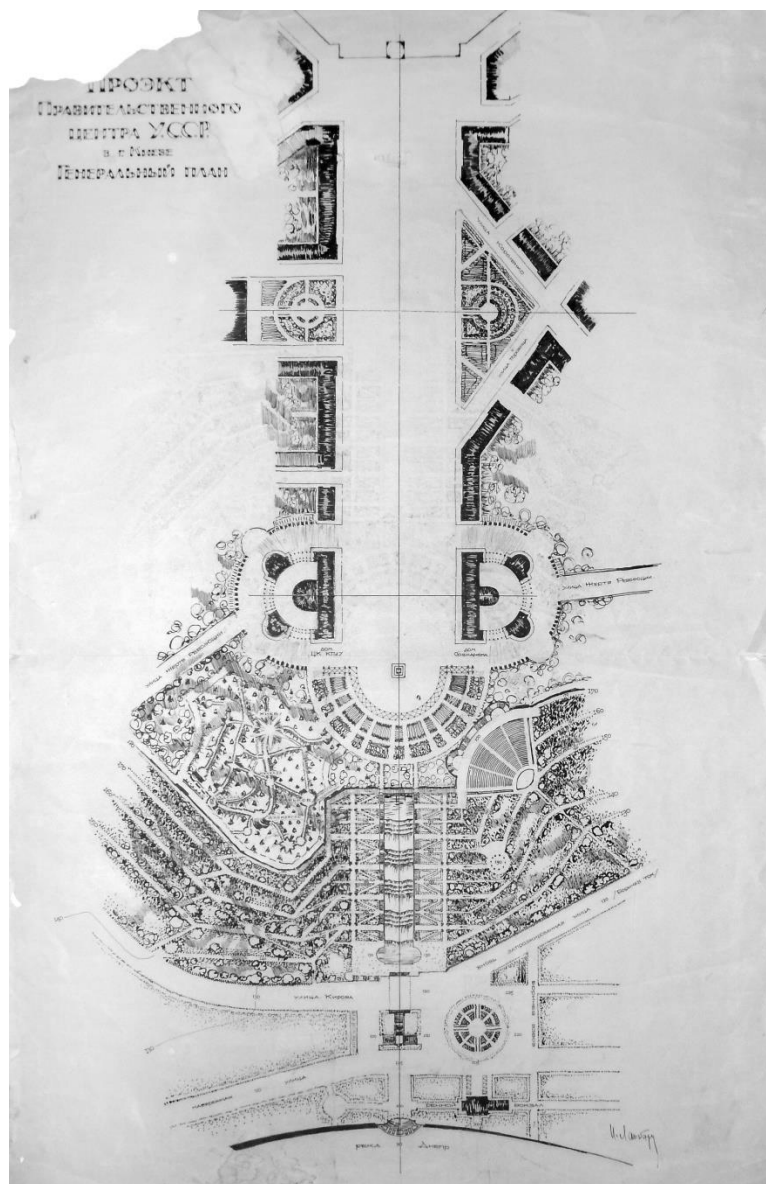
Обрана ділянка викликала жваві дебати через пропозицію знесення Михайлівського Золотоверхого. Сучасна українська періодична та спеціальна преса часто необґрунтовано закидає провину за той вибір архітектурно-мистецькій еліті 1930-х років, зокрема Йосипу Каракісу, хоча його варіант був єдиним на означеній ділянці, що передбачав збереження споруди собору, з розміщенням будівлі ЦК КП(б)У півколом, обминаючи храм. Наголошується на недостатній силі протестів та закликів зі збереження пам'ятки. Однак більшість

істориків схиляється до вирішальної ролі П. П. Постишева, тодішнього другого секретаря ЦК КП(б)У і згодом першого секретаря Київського обкому партії [11], який, ігноруючи думку фахівців, вплинув на остаточне рішення комісії.

Тим не менш, на останні етапи конкурсу було винесено саме ділянку Михайлівської площі. «У конкурсі 1935 р. на проект урядового центру на цьому місці брали участь найбільші зодчі Радянського Союзу: брати В. А. і А. А. Весніни, І. А. Фомін, К. С. Алабян, Г. П. Гольц ; українські архітектори В. І. Заболотний, А. А. Тацій, П. Ф. Альошин, Я. А. Штейнберг та інші» [9].

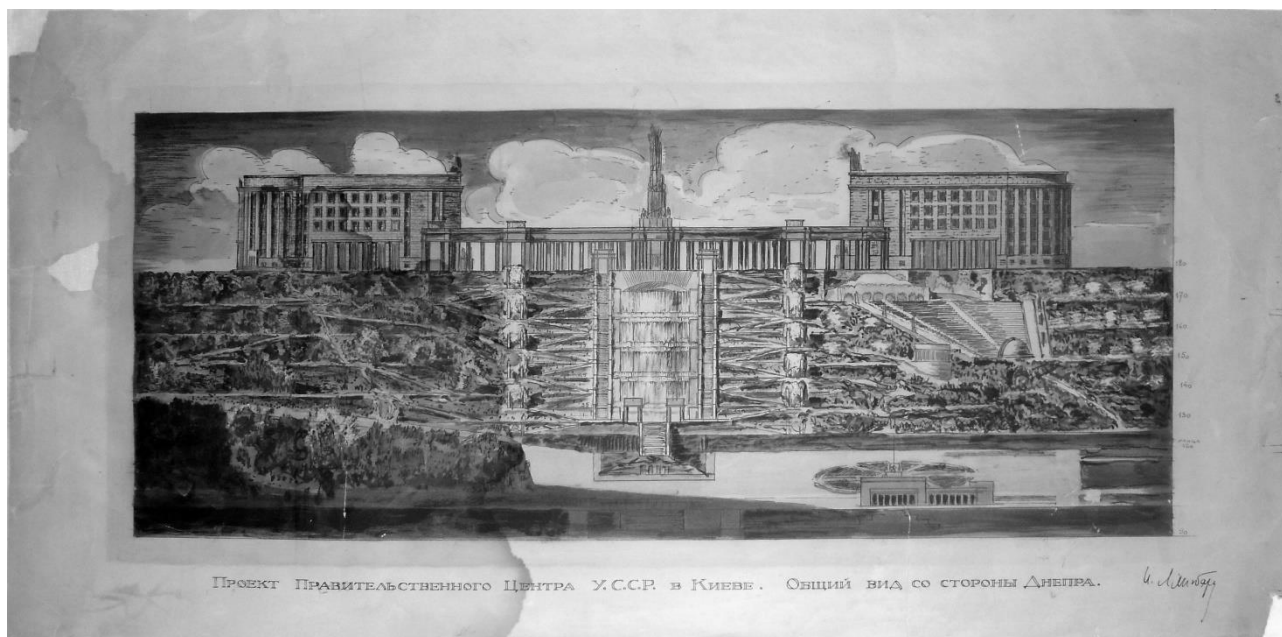
Проект Йосипа Григоровича Лангбарда був представлений на останніх етапах конкурсу і, після декількох змін, обраний радою до забудови. Історики архітектури досі висловлюють деякі сумніви стосовно обставин запрошення Лангбарда та його перемоги над фаворитами попередніх етапів (наприклад Павлом Федотовичем Альошиним або Іваном Олександровичем Фоміним, добре знаними у київських архітектурних колах). Однак, факт лишається фактом – до забудови прийнятий останній варіант Й. Г. Лангбарда.

Генеральний план проекту мало відрізняється від принципових рішень, запропонованих іншими архітекторами на даній ділянці (Іл. 1). Квартал згрупований навколо основної площі, вздовж композиційної осі Схід-Захід, що йде перпендикулярно кромці схилів та Дніпру. В найвищій точці, на самому

Іл. 1. Урядовий квартал. Арх. Й. Г. Лангбард. Генплан. 1935р. Ватман, туш. МААГ 497. Фото з матеріалів фондового відділу Національного заповідника «Софія Київська». Друкуються вперше.

краю схилу, розміщені дві симетричні споруди РНК і ЦК КП(б)У на місці колишніх Трьохсвятительської церкви та Михайлівського Золотоверхого монастиря відповідно. Головними фасадами споруди розвернуті паралельно основній осі. На перетині осей Схід-Захід по площі та Північ-Південь по бокових фасадах РНК та ЦК КП(б)У розміщений монумент Леніну, що виступає основною висотною домінантою. На захід площа розгорнута до Софії Київської, Присутственні місця зносяться, частина ділянки під ними зайнята майданом, інша перетворена на сквер. Південну частину майдану займає рядова забудова адміністративних споруд ЦК та готель, конкурс на проект якого мав бути проголошений після початку будівництва основних споруд. Пам'ятник Богдану Хмельницькому з колишньої Софійської площі переноситься в інше місце (рішення не виняткове – більшість проектів пропонували або перенести пам'ятник взагалі, або змістити його на основну вісь композиції майбутнього майдану). Будинки РНК, ЦК КП(б)У та монумент Леніну формують основний силует кварталу, виступаючи висотними та стилістичними домінантами як з боку площі, так і зі сторони Дніпра. Фунікулер замінений на парадні сходи, перед монументом запроєктована напівкругла колонада, що відтіняє споруди РНК і ЦК КП(б)У як своєрідні пропілеї. Парадні сходи симетричні навколо центральної частини, зайнятої чотирирівневим каскадним фонтаном (Іл. 2). В рельєф гори північніше парадних сходів врізаний амфітеатр, пагорби розбиті на тераси. Вулиця Боричів тік випрямлена, з частковим знесенням забудови.

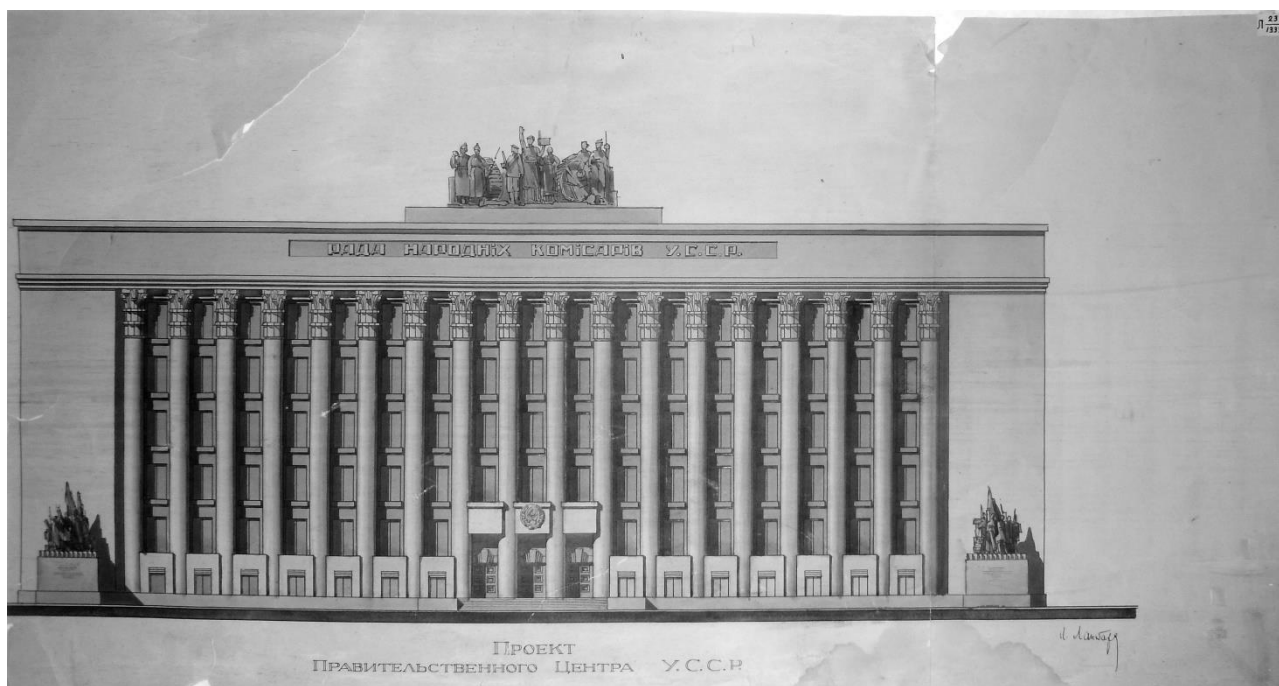
Іл. 2. Урядовий квартал. Арх. Й. Г. Лангбард. Загальний вид з боку р. Дніпро. 1935 р. Папір, туш. МААГ 1765. Фото з матеріалів фондового відділу Національного заповідника «Софія Київська». Друкуються вперше.

Перша пропозиція архітектурного вирішення будинків РНК і ЦК КП(б)У, подана на розгляд, значно відрізнялася від остаточного вирішення (Іл. 3).

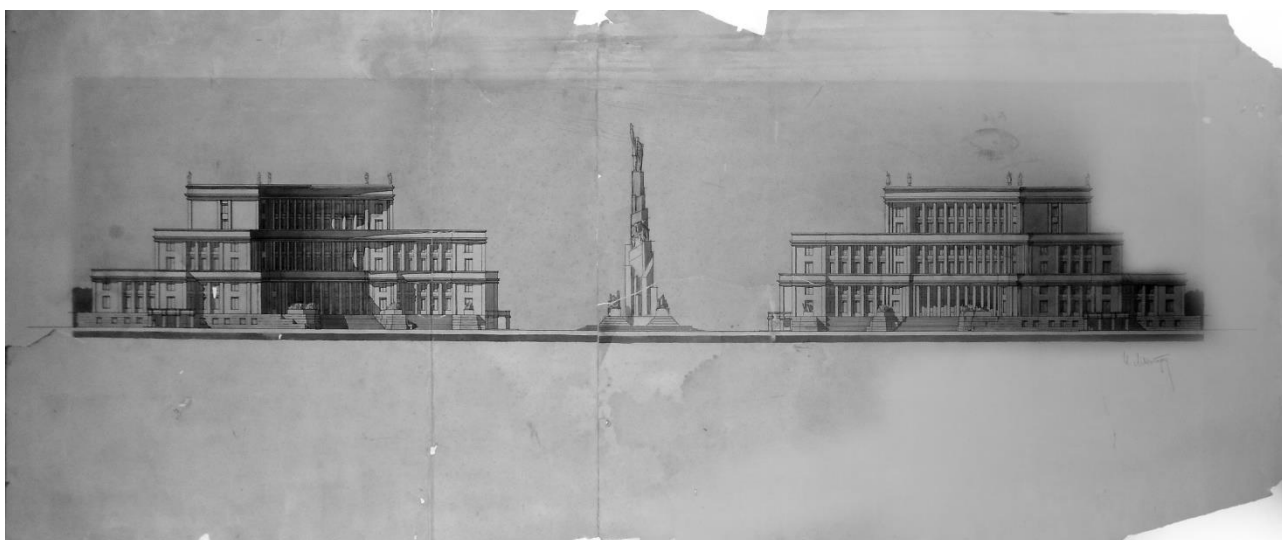
Іл. 3. Урядовий квартал. Арх. Й. Г. Лангбард. Вид з площі героїв Перекопу. 1935 р.
Папір, туш. Г 22. Фото з матеріалів фондового відділу Національного заповідника «Софія Київська». Друкуються вперше.

Споруди являють собою два симетричні лапідарні об'єми, розвинені в горизонтальному напрямку вздовж головної осі. Будівлі шестирівневі, з масивним глухим портиком, що вінчається фризом заввишки в ще один рівень. Основна пластика досягається за рахунок ряду з 18 псевдокоринфських палладіанських колон, що проходять по всій висоті споруд до фризу. Капітелі колон ускладнені, являють собою варіацію коринфського ордеру, однак більш розвинені по вертикалі. Колони прямі, без ентазису та п'єдесталу. Третина першого рівня виведена трохи вперед і відіграє роль своєрідного стилобату. Сам перший рівень виступає цоколем за рахунок масивних прямокутних порталів, вставлених між колонами. Головний вхід вищий на рівень і займає собою три прольоти (Іл. 4). Фасади фланковані багатофігурними скульптурними композиціями героїчного масштабу, піднятими на призматичні постаменти в рівень з цоколем поверхом. Над головними входами також розміщені багатофігурні скульптурні композиції, підтримані рельєфом на фризі, в якому висічені назви споруд. Монумент Леніну виступає основною висотною та силуетною домінантою, знаходиться на постаменті, що являє собою складену з паралелепіпедів спіраль, що закручується навколо основного стрижня, на якому, власне, і стоїть Ленін. Кожний паралелепіпед увінчаний невеликою скульптурою відповідної тематики. Монумент і будинки РНК і ЦК КП(б)У об'єднує напівкругла колонада, що розгортається у бік Дніпра, висотою у два рівні споруд.

Іл. 4. Урядовий квартал. Арх. Й. Г. Лангбард. Будинок РНК. Головний фасад. 1935 р. Папір, туш. МААГ 1764 Фото з матеріалів фондового відділу Національного заповідника «Софія Київська». Друкуються вперше.

Далі вирішення будинків РНК і ЦК КП(б)У змінюється (Іл. 5). Генплан лишається без корегувань, постамент Леніна стає дещо вищим та отримує більш динамічне вирішення. Зникає колонада коло пам'ятника. Споруди Ради

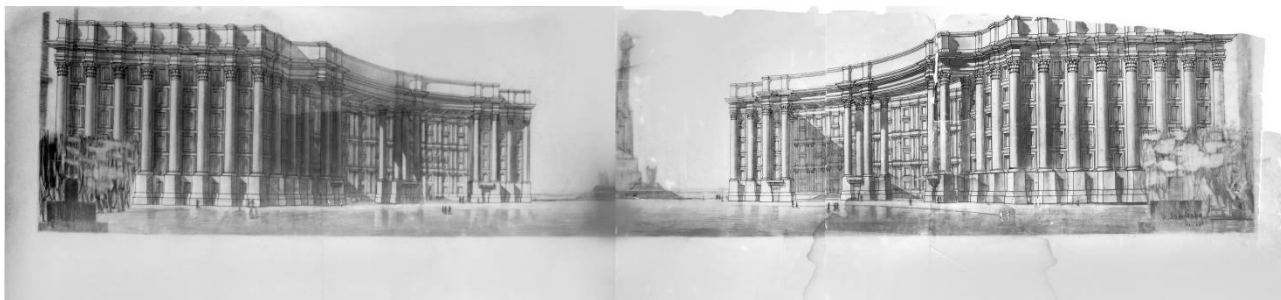

Іл. 5. Урядовий квартал. Арх. Й. Г. Лангбард. Проект урядової площі. 1935р. Папір, туш. МААГ 1615. Фото з матеріалів фондового відділу Національного заповідника «Софія Київська». Друкуються вперше.

Народних Комісарів і ЦК Компартії стають напівкруглими в плані, розгорнутими до площі. Тепер вони являють собою трирівневі споруди, розміщені на сходах-стилобатах. Кожен рівень менший за попередній по

принципу сходів, складається з двох поверхів, декорованих наскрізними палладіанськими колонами. Кути верхніх рівнів фланкуються однофігурними скульптурами висотою в один поверх. На стилобатах, на окремих виносках, розміщені по три багатофігурні скульптурні композиції. У торцевих фасадах стилобату є вікна та портики, що намічають додаткові входи.

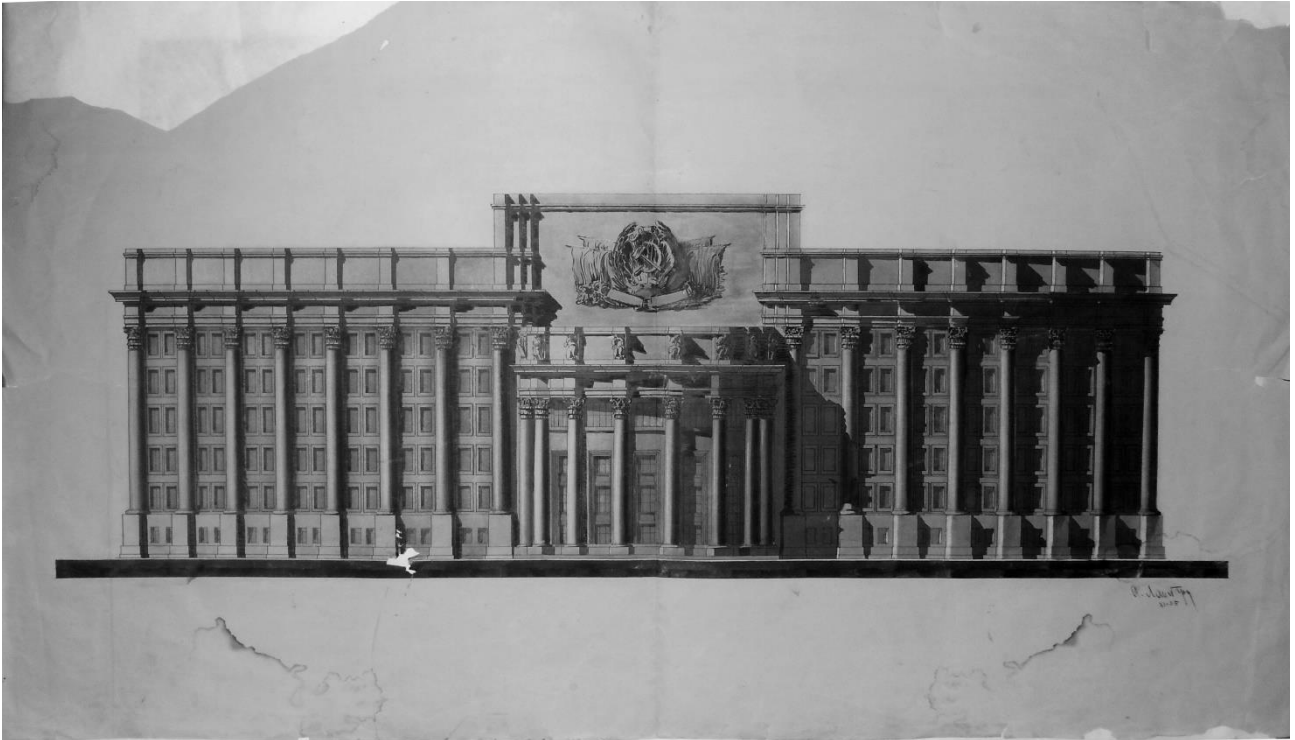
В третьому варіанті, комплекс приймає майже остаточний вигляд (Іл. 6).

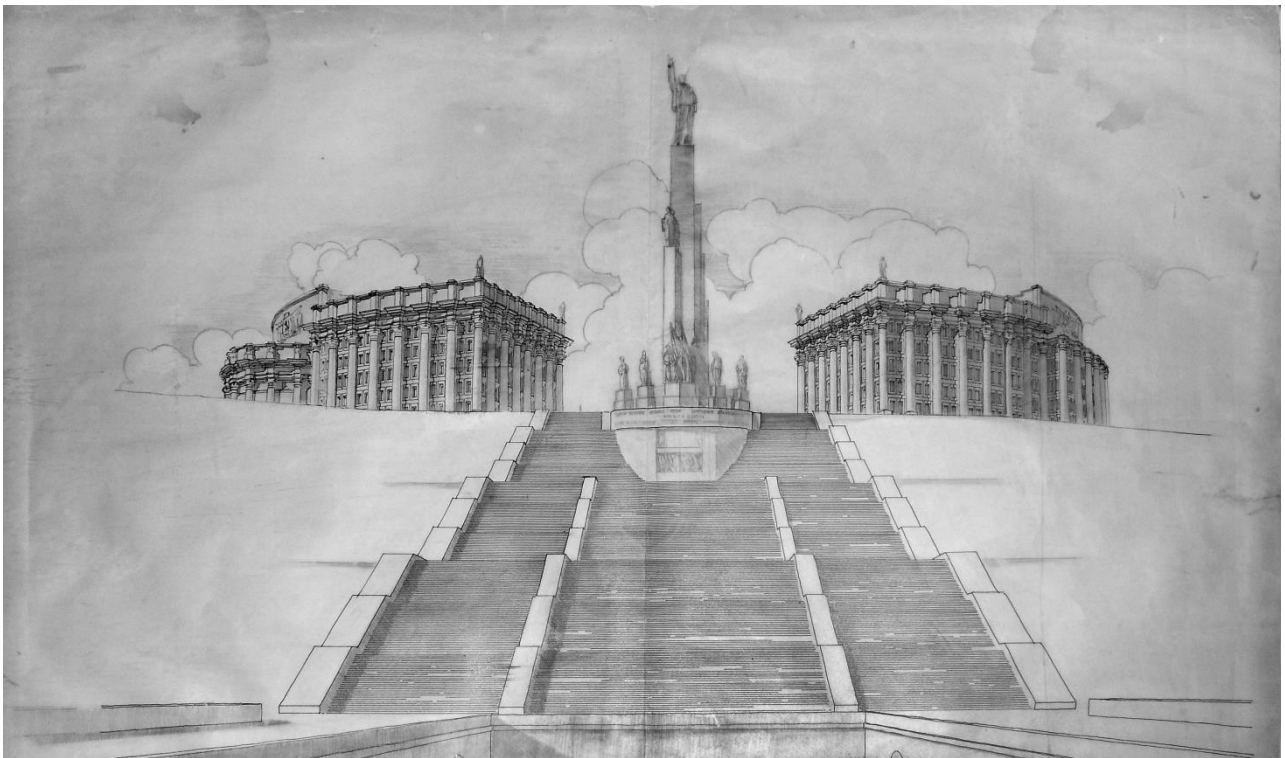
Іл. 6. Урядовий квартал. Арх. Й. Г. Лангбард. Варіант проекту урядової площі. 1935р. Папір, туш. МААГ 1619. Фото з матеріалів фондового відділу Національного заповідника «Софія Київська». Друкуються вперше.

Головний фасад будинку РНК (та симетричного йому ЦК КП(б)У) уже не зміниться і буде побудований у 1939 році. Дугоподібна в плані споруда на чверть кола являє собою шестиповерховий будинок з розвиненим, винесеним вперед портиком. Торцеві фасади прикрашені шістьма коринфськими палладіанськими колонами, що стоять на тумбах заввишки в один поверх. Перший рівень винесений вперед, рустований і виступає цоколем споруди. Фриз пластичний, з виносками над кожною колонною. Головний фасад вирішений за рахунок винесеного вперед портика, що підтримується трьома групами з 4-х колон кожна (Схема 2 x 2). Головний фасад будинку за портиком розбитий на три рівні по два поверхи карнизами. Головні входи проявлені виносками з колонами висотою у два поверхи.

Головний фасад РНК, нині Міністерства Закордонних Справ України, майже не змінився до сьогодні, за винятком скульптурного декору по кутах даху та гербу на фризі. Позаяк, перший варіант даної споруди передбачав декорування фасаду в бік Дніпра (Іл. 7): масивний фриз з гербом, висотою у 3 поверхи, мав домінувати над спорудою, розміщуючись над напівкруглим виносом-абсидою, декорованою 8-ма колонами в 4 поверхи заввишки, з заниженими п'єдесталами. Передбачалися дещо спрощені, ніж у попередньому варіанті, парадні сходи без каскадного фонтану посередині (Іл. 8). Монумент Леніну зміщався на кромку схилу і врізався у сходи. Скульптура Леніна розверталась від площі до Дніпра.

Іл. 7. Урядовий квартал. Арх. Й. Г. Лангбард. Будинок РНК. Фасад з боку р. Дніпро. 1935р. Папір, туш. МААГ 1546. Фото з матеріалів фондового відділу Національного заповідника «Софія Київська». Друкуються вперше.

Іл. 8. Урядовий квартал. Арх. Й. Г. Лангбард. Перспектива з боку р. Дніпро. 1935р. Папір, туш. МААГ 1769. Фото з матеріалів фондового відділу Національного заповідника «Софія Київська». Друкуються вперше.

Висновок.

Як відомо, проект у повному обсязі не був реалізований з різних причин – в 1939 році звели лише будинок РНК та розчистили майданчик під симетричну споруду, підірвавши Михайлівський Золотоверхий монастир. Окрема, вирвана з контексту, споруда тривалий час існувала поряд з пусткою, викликаючи багато нарікань серед архітектурного товариства за невідале містобудівне рішення запроєктованого Урядового кварталу [9]. Між тим, еволюція чи інвалюція проекту показує складні творчі пошуки, трансформацію і розвиток неокласичних ідей архітектора Лангбарда від першого варіанту, подібного по об'ємно-просторовому вирішенню та співвідношенню мас до його конструктивного Будинку Уряду у Мінську 1930 – 1934 рр., до варіанту реалізованого, витриманого в кращих традиціях неокласики, сталінського ампіру. Перехід від конструктивізму до ампіру, проявлений в одному конкурсному завданні, був, загалом, характерним та показовим явищем архітектурного життя 1920 – 1930 рр. СРСР взагалі та України зокрема. Саме складність, неоднозначність творчих вирішень стильових переходів, є найбільш цікавою для сучасного дослідника, та дозволяє відтворити генезис формування архітектури сьогодення.

Бібліографія

1. Якимович. А. К. Полеты над бездной. Искусство, культура, картина мира 1930-1990. — М.: Искусство-XXI век. 2009. — С 7-9.
2. Судзуки Юя. Советские дворцы. Архитектурные конкурсы на крупнейшие общественные здания конца 1910-х – первой половины 1920-х годов как предшественники конкурса на Дворец Советов. //Искусствознание. – М.: Государственный институт искусствознания, 2013. – С. 180– 205.
3. Марковский А. И. Философские аспекты в искусстве первой половины XX в. // Традиції і сучасні стан культури і мастацтваў. У пяці частках, частка 2, Праблемы архітэктурны, выяўленчага і дэкаратыўна-прыкладнага мастацтва. Матэрыялы міжнароднай навукова-практычнай канферэнцыі. Мінськ, «Права і эканоміка», 2013. - С. 100-105.
4. Мастера советской архитектуры об архитектуре. В 2-х т, (ред.), М. Бархин, "Искусство", Москва 1975, Т I, 544 с. (по тексту першої публікації в журналі "Архитектура СССР", 1934 г.)
5. Історична ухвала XII з'їзду КП(б)У...// Соціалістичний Київ: Журнал Київської Міської Ради Робітничих, Селянських та Червоноармійських депутатів. – К., 1934. – № 1–2. – С. 1.

6. Столиця будується: план житлово-адміністративного будівництва Києва. // Соціалістичний Київ: Журнал Київської Міської Ради Робітничих, Селянських та Червоноармійських депутатів. –К., 1934. – № 3–4. – С. 5.
7. Проекти планування урядового центру в місті Києві. // Соціалістичний Київ: Журнал Київської Міської Ради Робітничих, Селянських та Червоноармійських депутатів. –К., 1934. – № 3–4. – С. 1–4.
8. Юрченко П. Г. Урядова площа в столичному Києві // Соціалістичний Київ: Журнал Київської Міської Ради Робітничих, Селянських та Червоноармійських депутатів. –К., –1936. – № 5–6. – С. 15.
9. Килессо С. К. Проектирование центра Киева в предвоенный период. //Архитектура Киева. –К., 1982. – С. 53–54.
10. Протокол заседания Киевского губревкома от 27 декабря 1920 г. № 95-а, п. 1 «О переименовании улицы или площади в городе в память погибших при Перекопе» // Державний архів Київської області. Ф. Р-1, оп. 2, спр. 9, арк. 99.
11. Тит Г. Втрачені архітектурні пам'ятки Києва. Вид. 2.- Нью Йорк, 1987. - 64 с.

Аннотация.

Варианты архитектурного решения ключевых сооружений (СНК и ЦК КП(б)У) в ансамбле Правительственного квартала в Киеве в рамках конкурса 1935 года архитектором Лангбардом Иосифом Григорьевичем. Градостроительные и стилевые аспекты.

Ключевые слова: Неоклассика, ампи́р, конкурс, конструктивизм, Лангбард.

Annotation.

Variations of the architectural structures in the ensemble of the Government Quarter in Kiev in the competition in 1935 by architect Joseph G. Langbard. Urban and stylistic aspects.

Keywords: Neoclassical, Empire, competition, constructivism, Langbard.